

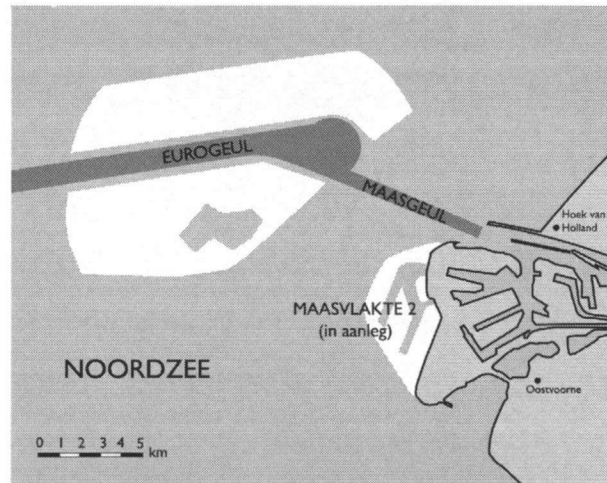
Twee etmalen korren in de Eurogeul: trok de kotter OD7 door een mammoetkerkhof?

Dick Mol¹

In 1874 zijn de eerste vondsten van mammoeten en andere grote ijstijdzoogdieren van de bodem van de Noordzee vastgelegd. Toen werd gedacht dat er voor de kust van de provincie Zeeland een mammoetkerkhof zou liggen. Daarna zijn er vele duizenden en duizenden resten van grote zoogdieren zoals mammoeten, neushoorns, steppewisenten en wilde paarden opgevist, meestal als bijvangst van de boomkorvisserij (Mol et al., 2008). Dat is de visserij waarbij met sleepnetten over de bodem van de zee wordt getrokken om zodoende platvissen als tong en schol te vangen. Dat in die netten dan ook allerlei andere zaken terecht komen, moge duidelijk zijn. Dankzij die boomkorvisserij weten we dat de Noordzee heel rijk is aan fossiele zoogdieren uit het Pleistoceen. Eind 2011 is in twee etmalen een gigantische hoeveelheid beenderen van mammoeten opgevist, vlak voor de kust van Zuid-Holland.

Inleiding

In de laatste drie decennia is er van verschillende zijden veel aandacht besteed aan die bijvangsten van die visserij. De belangstelling van velen mondde uit in het gericht vissen naar fossiele beenderen. Eerst in de omgeving van de Bruine Bank, zo'n 50 zeemijl ten westen van de kust van IJmuiden. Daarna zijn er verschillende expedities uitgevoerd in de Euro- en Maasgeul, de vaarroute voor grote schepen (fig. 1) met een grote diepgang naar de havens van Rotterdam. Een compleet overzicht van al die verschillende expedities is gepubliceerd door Mol & Post (2010). Maar ook wordt er vrijwel weke-

Figuur 1. Eurogeulgebied voor de kust van Zuid-Holland. Ten noorden en ten zuiden van de vaargeul wordt ook zand gewonnen voor kustversterking en aanleg Maasvlakte-2. (Tekening Jaap van Leeuwen, NMR, Rotterdam)

lijks nog een partij fossiele beenderen als bijvangst van verschillende boomkorkotters veiliggesteld.

Al naar gelang waar een boomkorkotter geopereerd heeft, is de kans groot dat in een visweek, doorgaans van maandag tot vrijdagochtend, een aantal viskisten met skelet-

Figuur 2. Maar liefst dertig viskisten in twee etmalen. (Foto Hans Wildschut)

Figuur 3. Grote skeletelementen van wolharige mammoeten. (Foto Hans Wildschut)

Figuur 4. Onderkaken van wolharige mammoeten. (Foto Hans Wildschut)

Figuur 5. Slagtanden van wolharige mammoeten, 11 verschillende individuen. (Foto Hans Wildschut)

delen aan land gebracht wordt. Deze vinden in de havens gretig aftrek bij verzamelaars. Een van die kotters die met grote regelmaat beenderen van een mammoetfauna uit het Laat Pleistoceen opviste, was de 'Adrianus' met het registratienummer OD7, de Ouddorp 7.

De 'Adrianus' is een Eurokotter, met een lengte van ruim 24 meter. Het zijn juist die kleine kotters die ook binnen de twaalfmijlszone mogen vissen, dus vlak onder de kust. Daar liggen vele locaties die voor ons van groot belang zijn. Er is in die gebieden intensief gebaggerd voor zand om onder andere de kustlijn te versterken, zoals het strand van Hoek van Holland, het strand van 's Gravenzande, De Zandmotor en ga zo maar door. Een van de bekendste vindplaatsen is de Euro-Maasgeul. Dat is de vaarroute voor onder andere mammoetankers, om de haven van Rotterdam aan te doen. In deze vaarroute wordt de geul steeds weer uitgediept tot een meter of dertig onder de zeespiegel. De Euro-Maasgeul is inmiddels wereldbekend vanwege het voorkomen van een zeer rijke mammoetfauna uit het Laat Pleistoceen. Er zijn in de loop van de laatste vijftien jaren enorme hoeveelheden beenderen, tanden en kiezen van hoofdzakelijk de wolharige mammoet in de visnetten terechtgekomen. Ten zuiden van deze Euro-Maasgeul ligt ook het zandwingebied voor de aanleg van de Tweede Maasvlakte. Daar is als het ware een enorme zandgroeve in de zeebodem ontstaan waaruit 240 miljoen kubieke meter zand gewonnen is voor de MV2.

Moelijke tijden

De boomkorvisserij heeft het moeilijk. Veel schepen zijn gesaneerd of zijn omgebouwd voor een andere visteknik die niet zoveel brandstof gebruikt als die traditionele zware

boomkorkotters. Dat betekent ook dat de enorme aanvoer van fossiele beenderen van die laat-pleistocene mammoetfauna sterk aan het afnemen is. Ook de kotter 'Adrianus' is eind vorig jaar zo'n lot overkomen. Eind december 2011 verwisselde deze kotter, die verschillende keren voor expedities is ingezet om gericht te korren naar overblijfselen van de mammoetfauna, van eigenaar. Verkocht naar het buitenland en is nu actief in de zeeën rond Ierland. Die zal geen mammoet meer in zijn net krijgen.

Mammoeten in overvloed

Deze korte bijdrage is niet alleen een hulde aan de bemanning van de 'Adrianus' met schipper Jaap Klijn, voor hun inzet voor de paleontologie. Maar vooral een document waarin ik wil vastleggen dat die Euro-Maasgeul, doorgaans aangeduid als Eurogeulgebied voor de kust van Zuid-Holland, zeer rijk is aan mammoeten en andere grote zoogdieren. In de laatste twee weken van november 2011 was de OD7 actief in het Eurogeulgebied en heeft twee maal 24 uur gevist in de geul zelf. Nee, niet vissen voor de wetenschap, maar gewoon op platvissen. De bijvangsten van twee maal vierentwintig uur in het genoemde gebied waren ongekend. Naast ruim dertig (!) viskisten met kleinere skeletdelen van mammoeten, neushoorns, rendieren, wilde paarden, reuzenherten, hyena's en andere dieren van de mammoetsteppe, een groot aantal grote skeletdelen (fig. 2 en 3). Dat zijn bovenkaken, onderkaken (fig. 4), opperarmbeenderen, dijbeenderen, bekken- en schouderbladdelen en ook enorme slagstanden! Als we alleen kijken naar de slagstanden (fig. 5), dan hebben zij in die twee weken maar liefst elf verschillende mammoeten opgevist, althans delen van elf verschillende dieren. Er werden ook skeletdelen opgevist van mariene zoogdieren, zoals bijvoorbeeld zeehonden en de witte dolfijn of beloega. Ook uit diezelfde sedimenten en ook met een laat-pleistocene ouderdom.

Dat in zo'n korte tijd zoveel fossiele beenderen omhoog gehaald zijn, is ongekend. Nee, in meer dan vier decennia dat ik mij bezighoud met onderzoek aan mammoeten van de Noordzee heb ik zoiets nog nooit meegemaakt. Navraag leerde mij dat ook andere deskundigen op dit gebied nooit een dergelijke hoeveelheid hebben aangetroffen.

Mammoetkerkhof?

Nee, de OD7 is niet door een mammoetkerkhof getrokken. De kotter heeft gekord in een gebied dat ooit is volgestroomd met sedimenten aangevoerd door de oer-Rijn en oer-Maas, ergens tussen 100.000 en 10.000 jaar geleden. In een tijdspanne dat noordwest Europa deel uitmaakte van een koude, droge en boomloze steppe, aangeduid als mammoetsteppe. Grote grazers als mammoeten en neushoorn, maar ook roofdieren als leeuwen en hyena's kwamen van die droge steppe naar de delta's van de rivieren om te drinken. Sommige dieren zijn in dit gebied gestorven en als fossiel bewaard gebleven. Er hebben heel veel van die dieren hier rond gelopen. Dat tonen die opgeviste skeletdelen overduidelijk aan. Dat ze hier geleefd hebben en

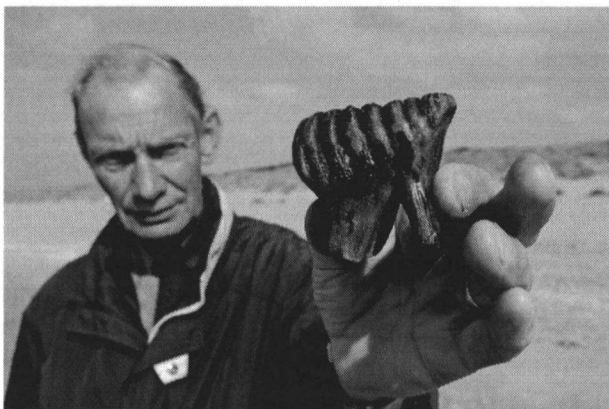

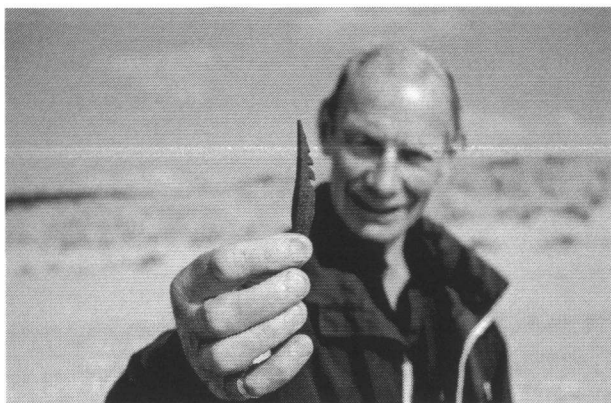
Figuur 6. Bovenkaak van een relatief jonge mammoet met 4 bovenkaakskiezen in anatomische positie. (Foto Hans Wildschut)

Figuur 7. Fragment van de bovenkaak van een zeer jonge mammoet met de tweede melkmolaar. (Foto Hans Wildschut)

Figuur 8. Verzamelaar Theo Dijkstra op het Nederlandse strand met een net opgeraapt melkkiesje van een jonge mammoet. (Foto Rob Bouter)

Figuur 9. Theo Dijkstra met een archeologisch voorwerp. Ook opgeraapt van het strand dat grotendeels bestaat uit vroeg-holocene sedimenten. (Foto Rob Buijter)

uiteindelijk gestorven zijn blijkt uit die 'fossil record': er zijn resten gevonden die aan een en hetzelfde dier hebben toebehoord en van dieren van alle verschillende leeftijdsklassen. Dat is heel mooi af te lezen aan de kaken waarin de gebitselementen bewaard zijn gebleven (fig. 6 en 7, pag 9). We begrijpen dat het in het late deel van het ijstijdvak hier voor de kust van Zuid-Holland, toen de zee nog hele andere kustlijnen kende, een soort paradijs geweest is voor giganten uit het Pleistoceen.

De fossiele zoogdierresten zijn overgebracht naar Urk. Daar worden ze in een werkplaats schoongemaakt, gesorteerd, gedroogd, onderzocht op sporen van eventuele menselijke bewerking of vraatsporen van roofdieren zoals hyena's. Vervolgens worden die vondsten opgenomen in collecties en staan deze ter beschikking van wetenschappelijk onderzoek.

Op mammoetjacht op het strand?

Door de boomkorvisserij worden hoofdzakelijk grote skeletdelen opgevist en veiliggesteld voor onderzoek. Resten van kleine zoogdieren, als de haas en poolvos (ook dieren van de koude en droge mammoetsteppe) en kleine skelet-elementen van grote dieren, zoals bijvoorbeeld de sesambeentjes en laatste staartwervels van mammoeten, worden niet opgevist. Zij schieten door de mazen van de netten. Maar op de stranden van bijvoorbeeld Hoek van Holland, het strand bij 's Gravenzande, De Zandmotor voor de kust van Ter Heijde (Van der Valk et al., 2011) en straks het nieuwe strand van de Maasvlakte 2 kunnen we op mammoetjacht gaan. Er zijn al een groot aantal mensen actief aan het zoeken op die stranden en zij hebben al een enorme hoeveelheid tanden, kiezen en beenderen verzameld. Steeds weer spoelen en waaien hier overblijfselen van die mammoetfauna uit het Laat Pleistoceen bloot. Deze kleinoden zijn een welkome aanvulling bij al die grote delen waarvan er inmiddels al zoveel is opgekord van de zeebodem. Er is dus na het instorten van de boomkorvisserij nog voldoende om te verzamelen. Vangsten zoals de 'Adrianus' deed aan het einde van 2011 behoren tot het verleden.

Zie voor meer foto's van fotograaf Hans Wildschut ook zijn website <http://www.pbase.com/ebax/od7>

Literatuur

- Mol D., K. Post, 2010. Gericht korren op de Noordzee voor de zoogdierpaleontologie: een historisch overzicht van de uitgevoerde expedities. – *Cranium* 27, 2: 14-28.
- Mol, D., J. de Vos, R. Bakker, B. van Geel, J. Glimmerveen, H. van der Plicht & K. Post, 2008. Kleine encyclopedie van het leven in het Pleistoceen: mammoeten, neushoorns en andere dieren van de Noordzeebodem. Veen Magazines, Diemen.
- Valk, B. van der, D. Mol & H. Mulder, 2011. Mammoetbotten en schelpen voor het oprapen: verslag van een onderzoeksexcursie naar fossielen op 'De Zandmotor' voor de kust tussen Ter Heijde en Kijkduin (Zuid-Holland). – *Afzettingen WTKG* 32, 3: 51-53.

¹Dick Mol, *Het Natuurhistorisch, Rotterdam, C/o Gudumholm 41, 2133 HG Hoofddorp, e-mail: dickmol@telfort.nl*